

САМОПОВАГА ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКОЇ МОДЕЛІ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ (В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

Однією з ключових філософських, зокрема – онтологічних проблем буття людини є твердження і відстоювання індивідом власного місця в соціумі, права і можливості бути самим собою, унікальним і неповторним, маючи в основі моделі власного внутрішнього світу самоповагу, як ключову константу буття вільної людини. Оскільки статус людини з відповідним суспільним реаліям комплексом прав і свобод (їх наявності, повноти, та навпаки – часткової або повної відсутності) є підґрунтям сучасної системи політичних ідей і цінностей, то закономірно виникає потреба в постійному оновленні філософських парадигм, адекватних конкретній соціокультурній реальності. Традиційно філософія визначає перспективу продуктивного розв'язання актуальних проблем, детермінованих як виклики часу, зокрема – здійснення остаточного (граничного) обґрунтування / легітимації соціальних інститутів і соціальних практик. Ідея самоповаги, вільного духовного життя, досягнення свободи особистості як основи моделі внутрішнього світу людини стала концептуальною в сучасній українській філософській парадигмі. Поняття «самоповага» визначає особливу якість вільної людини, котра прагне оволодіти широким спектром прав і можливостей та отримує власну незалежність шляхом боротьби за соціальне визволення і духовне піднесення. Визначити ключові параметри вільної людини – це означає виявити і зафіксувати базові принципи, якими керується суспільство в своєму ставленні до людини такою мірою, якою воно усвідомлює себе як суспільство відповідного рівня розвитку. В широкому розумінні, боротьба за реальні права та свободи – це процес соціокультурної еволюції індивіда в особистість, розширення простору її вільної соціальної творчості: кажучи мовою математики, індивід є функцією рівня розвитку суспільства. А особистість – це

носій визначеної мети і унікального призначення, вона не тільки виконує власну соціальну функцію репродукції в суспільстві, але й реалізує саму себе як представника соціуму і разом з ним. Відтак, досконала самореалізація передбачає особисте безсмертя і, відповідно, духовну природу вільної людини.

Актуалізуючи методологічний потенціал концепції «виклик – відповідь» (за А. Тойнбі) можна припустити, що в аспекті «виклику» свобода людини, її гідність постають символічною екзистенційно-когнітивною реакцією на запити й вимоги сучасного світу. Свобода пов'язана з вибором і, відповідно, з непередбачуваністю. Чим вищий рівень свободи – явної або бажаної, тим вищим є ступінь непередбачуваності суспільного буття, тим складнішим і багатограннішим є саме життя людини. Вільна людина сміливо перетинає реальні або умовні кордони між фізичним і метафізичним, ситуативним і перспективним, проксимативним і ультимативним, повсякденним і трансцендентним, ординарним і партикулярним, фінальним і інфінітивним, ефемерним і етернальним. У широкому розумінні свобода визначається як вищий екзистенційний вибір людини, який не має кількісної експлікації та демонструє превалюючі ідентифікаційні моделі навколишнього світу. Для вільної людини свобода являє собою вихідний пункт мотивації індивідуальної соціальної активності, підґрунтя власної життєвої концепції та взагалі – філософії життя. Прагнення людиною гідності детермінує стратегічні тренди самореалізації, визначає вузлові пункти індивідуальної соціальної еволюції, сприяючи формуванню адекватної ідентичності.

Філософське вирішення проблеми свободи і гідності, їх зв'язок і співвідношення в діяльності людини має надзвичайно важливе значення для критичної оцінки людської поведінки і проявів суспільного життя. «Людина виховується для свободи» – наголошував Гегель, «Свобода – це Я» – підкреслював С. К'єркегор. Звернення вітчизняної філософської думки до проблематики формування і буття вільної людини має давню й багату історію. В філософській традиції Г. Сковороди створений людиною вільний мікрокосм душі відкриває доступ у безмежний простір макрокосму. В такому контексті мікрокосм душі вільної людини непідвладний соціальній мімікрії тоталітарного суспільства, він не

залежить від матеріальних зисків, утилітарних цінностей і ідеологічних примар. У неспокійному, тлінному тілі людини приховано спокійну, освячену Богом душу; людина – це і мандрівник, і господар, і мислитель, і воїн; кожен шлях передбачає віддалену мету і приховані засоби її досягнення. Людина досліджує світ, осягає Бога і шукає його в собі, але це має значення тільки тоді, коли людина прагне заповітного та досягає наміченої мети.

У новітній історії преамбула до Загальної Декларації прав людини (1948 рік) постулює положення про те, що «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав, є основою свободи, справедливості та загального миру» [1].

Після проголошення незалежності в Україні почала з новою силою формуватися держава, громадяни якої обрали для себе імперативом буття свободу. Це знайшло відображення і в Конституції України, згідно з якою «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави [2, ст. 3]. Безумовна відповідність гідності людському життю унеможливорює відсутність або обмеження особистої свободи: людина, сповнена гідності, прагне жити краще, адже природа такого прагнення є спільною для всіх членів соціуму. В такому контексті показовою є новітня історія України – Революція Гідності красномовно довела, що зорієнтовані на доведення власної гідності інтенції громадян та їх об'єднань здатні подолати антигуманні дії злочинної влади.

«Драматичним тлом, на якому розгортаються різномасштабні за гостротою й трагізмом події, у вирі яких гинуть люди, міста, країни і культури, на всіх етапах розвитку цивілізації були війни... У ХХІ столітті війна прийшла на землю України – абсурдні за формою та антигуманні за змістом претензії російської федерації до України, прояви яких набували з 2014 року драматичних обрисів загрозливої невідворотності, вилилися в повномасштабну російсько-українську війну, коли 24 лютого 2022 року росія почала відкриту збройну агресію проти суверенної України» [4. с. 103].

Перебіг подій російсько-української війни красномовно доводить – патріотично налаштовані українці, зберігаючи і розвиваючи традиції Революції Гідності, демонструють на полі бою і в тилу найкращі національні риси: любов до України, гуманізм, взаємоповагу, духовність, соборність, гідність, національну самосвідомість, самоповагу. Гідність, як «кваліфікаційна характеристика індивідуального буття людини в конкретних умовах існування – соціальних, політичних, економічних, культурних – є імпліцитно актуальною не лише в шереху моральних імперативів, але і в філософії, релігії, мистецтві... Відчуття гідності вказує на повноцінне персональне буття індивіда, наповнене значущими для нього цінностями – не ситуативними, але такими, що визначають контент особистісних інтенцій, ставлення самої особистості до себе, до інших людей, навколишнього світу в усьому його розмаїтті форм, виявів, сутностей» [3, с. 130]..

Українці не бажають повертатися в драматичні реалії радянської минувшини; сучасне українське суспільство готове рухатися в своєму розвитку тільки до виплеканих європейською цивілізацією ідей співтовариства вільних особистостей, орієнтованих на презумпцію солідарності, толерантності, справедливості і громадянської згоди. Головною діючою особою такого суспільства є особистість, яка володіє самоповагою та яку не принижують державні інституції. Сучасний ізраїльський філософ Авішай Маргаліт [5] пропонує використовувати поняття «пристойне суспільство» (*anstandige Gesselschaft*), інститути якого не принижують людину. Пристойне суспільство не припускає не тільки жорстокості по відношенню до людини, а й інституціонального приниження, в якому А. Маргаліт вбачає будь-які форми впливу на людину, наявність яких дає їй підстави відчувати, що результатом вказаного впливу є послаблення / зникнення відчуття власної самоповаги (*self-respect*). Філософ визначає шість інституціональних форм приниження: це снобізм, втручання в приватну сферу, бюрократію, бідність, безробіття та покарання.

Отже, розуміння контексту гідності і самоповаги вільної людини невіддільне від політико-економічного, соціально-правового та духовно-культурного простору – саме він відіграє вирішальну роль у процесі смислового увиразнення уявлень

людини про свободу. Суттєве значення для розуміння самоповаги має методологічний інструмент «спільного знаменника», роль якого покликана виконувати єдність історичного, соціокультурного, духовного і ментального досвіду українського суспільства. Актуальність проблематики самоповаги як основи філософської моделі внутрішнього світу вільної людини в контексті російсько-української війни є безперечною. Така особливість відносить самоповагу вільної людини до тих вічних питань, які потребують трансісторичної та водночас конкретно-часової концептуалізації. В умовах війни вказане питання додатково актуалізується та загострюється, підштовхуючи до думки щодо органічної когерентності справедливого суспільства й вільної особистості, сповненої гідності, поваги до інших і самоповаги.

Література

1. Загальна декларація прав людини. прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.#Text
2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Костючков С. К. Свобода людини як буття гідності: біофілософський контекст. *Збірник статей, тез і доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення» 16 листопада 2017 року*. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2017. С. 136-140.
4. Костючков С. К. Формування політичного бренду території засобами мас-медіа в умовах російсько-української війни (на прикладі Херсонщини). *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 101-107.
5. Margalit A. *Politik der Würde: Über Achtung und Verachtung*. Berlin: Suhrkamp Verlag, 1997. 277 p.